
TUHÁRI ATTILA

Persius 1. szatírájának kezdősorai Guarinónál

Az olasz humanizmus egyik legnagyobb hatású és legismertebb tanáregyénisége, Guarino Veronese tudományos munkássága döntő többségében sem életében, sem az azt követő évszázadok során nem került kiadásra. Igaz ez a Persius szatírához írt kommentárjára is, amelynek különböző értékű másolatait kilenc kézirat őrizte meg számunkra. Jelen írás a tervezett kritikai kiadás várható hozadékainak szemléltetéseként kíván betekintést nyújtani Guarino szellemi műhelyébe. Az első szatíra 1–12. sorainak értelmezésében ugyanis szerzőnk interpretációja jelentős mértékben eltér azok rendkívül gazdag modern értelmezéseitől. A szövegrésznek egy feltételezett terentiusi párhuzamból kiinduló sajátos tagolása ugyanis egyedi kontextusba helyezi a sorokban foglalt párbeszédet. Guarino közel 600 éve elfeledett, sajátos látásmódról és irodalomértésről tanúskodó szövegértelmezése – tévedései ellenére is – komoly érdeklődésünkre tarthat számot.¹

Kulcsszavak: Guarino Veronese, Persius-kommentár, Terentius, Pers. 1, 1–12., sajátos szövegtagolás

Nem kétséges, hogy az amúgy is meglehetősen változatos értelmezési lehetőségeknek teret adó persiusi szövegkorpusz egyik legkülönfélékppen interpretálható és interpretált² helye az 1. szatíra bevezető tizenkét sora, a költővel azonosítható narrátornak egy meg nem nevezett interlocutorral (vagy az értelmezők kisebb hányada szerint önmagával) folytatott párbeszéde. Ezen soroknak az alkotói szándék szerint is töredezett mondatai, felkiáltásai ugyanis számos indokolható tagolási lehetőségnek engednek teret. Bizonyára ezzel is magyarázható az a nagyfokú érdeklődés, amely-

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Takács Lászlónak (PPKE-BTK) a dolgozathoz fűzött értékes megjegyzéséért. A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg. A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézetének (ELKH) tudományos segédmunkatársa.

² KIRBEL (1990: 106).

nek eredményeképpen az első szatíra szóban forgó 1–12. sorainak az utóbbi századokban nem kevesebb mint tizenöt eltérő tagolása (és így értelmezése) született.³ Ezen szövegtagolási javaslatok ismertetése után a legterjedelmesebb modern Persius-kommentár szerzője, Kissel maga is vizsgálatnak veti alá – elsősorban logikai és lélektani szempontokat megfontolva – az említett sorokat. Ennek folytán egy további változatot javasol, még ha ez lényegét tekintve megegyezik is Leo 1910-es,⁴ Kukula 1923-as,⁵ valamint Clausen 1959-es⁶ kiadásának szövegkiosztásával⁷ azzal az eltéréssel, hogy a szatíra 1. sorát nem a narrátornak tulajdonítja, miként az említettek teszik, hanem a párbeszédre kívülre helyezi, egy fiktív szatíra kezdetéről vett idézetnek tekintve azt.⁸ Minthogy kommentárjában táblázatos formában jó összefoglalást nyújt a sorok különböző tagolási lehetőségeiről, ezek ismertetésétől most eltekintünk. Mindazonáltal a klasszikus szövegtagolás egyik példajaként érdemes idézni Kissel javaslatát:

O curas hominum, o quantum est in rebus inane!
I. Quis leget haec? **P.** Min tu istud ais? Nemo Hercule. **I.** Nemo?
P. Vel duo uel nemo. **I.** Turpe et miserabile! **P.** Quare?
 Ne mihi Polydamas et Troiades Labeonem
 praetulerint? Nugae! Non, si quid turbida Roma 5
 eleuet, accedas examenque inprobum in illa
 castiges trutina, nec te quaesiueris extra.
 Nam Romae quis non – a, si fas dicere! Sed fas:
 tunc, cum ad canitiem et nostrum istud uiuere triste
 aspexi ac nucibus facimus quaecumque relictis, 10
 cum sapimus patruos, tunc tunc – ignoscite (nolo –
 quid faciam? – sed sum petulanti splene) – cachinno.⁹

³ KIBEL (1990: 107) sorra veszi az addig született értelmezéseket, és az első 12 sor párbeszédének kiosztását tekintve tizenöt különböző szövegtagolási módot mutat be táblázatos formában.

⁴ LEO ed. (1910).

⁵ KUKULA ed. (1923: 8–9).

⁶ CLAUSEN ed. (1959).

⁷ BRAUND ed. (2004: 48–49) kiadása szintén a párbeszéd illetően tagolása mellett foglal állást.

⁸ KIBEL (1990: 106) úgy fogalmaz, hogy nem eldönthető, melyik beszélőhöz tartozik a sor, de inkább – és legvalószínűbb módon – egyikhez sem.

⁹ KIBEL (1990: 106–109) alapján. A szöveget szerzőnk későbbi, önálló kötetben közreadott kiadása alapján idézzük: KISSEL (2007).

szatíra interlocutorát. Míg a hagyományos elképzelések esetében a fenti párbeszéd – bárkinek tekintsék is a beszélgetőpartnert – négyszemközt zajlik, interlocutora pedig egy a narrátor érzésein és nézetein osztozó, költői tevékenységét támogató személy (amennyiben pl. neki tulajdonítjuk a 'turpe et miserabile', vagy a 'nugae' felkiáltásokat), aki figyelmeztetésével inkább a költő csalódottságának igyekszik elejét venni vagy nagyobb sikerét elősegíteni, addig a jelen beszédhelyzetben a teljesítményt a közönségsiker mércéjével mérő, türelmét vesztett kritikus áll előttünk, aki négyszemközt, vagy netán az irodalmi művek prezentálásának és véleményezésének bevett fórumaként működő kislétszámú felolvasás alkalmával szakítja félbe az éppen csak megkezdett mű recitálását.¹⁴ Ennek ellenére nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Guarino *barátként* hivatkozik az interlocutor személyére (1, 1a: *quendam ex amicis suis colloquentem*; 1, 2a: *amicus reprehendens Persium*),¹⁵ még ha ez az első sorok támadásszerű és gyorsan váltakozó párbeszédében erőteljesen háttérbe szorul is, ahogyan a szakasz folyamán később sem egy túlzottan bizalmas barát képe körvonalazódik előttünk, hanem sokkal inkább egy szókimondó, már-már kellemetlen figuráé.

Hogy világos képet kaphassunk arról, a sorok efféle értelmezése mennyiben tekinthető Guarino saját érdemének, meg kell vizsgálnunk, interpretációja milyen mértékben támaszkodik korábbi értelmezésekre. A guarinói magyarázatnak a *Commentum Cornuti* különböző tradícióival való összevetése révén két dolog válik világossá számunkra: egyrészt Guarino saját értelmezése során jelentős mértékben támaszkodott a *Commentum Cornuti* gyűjtőnéven ismert, antik elemeket is tartalmazó középkori scholion-gyűjtemény anyagára, másrészt ennek a szerteágazó és öt különböző tradícióval rendelkező szöveghagyományra több változattól is merített értelmezése megfogalmazásakor, ami ugyancsak elismerést érdemlő igyekezetére vall. Megjegyzendő, hogy e számottevő befolyáson nincs is okunk csodálkozni. Amennyiben Guarino nem saját kútfóból próbált kulcsot találni az önmagában meglehetősen nehezen

¹⁴ A recitációról mint az irodalmi művek bemutatását tekintve a kora császárkor időszakának egyik legfontosabb fórumáról ld. TAKÁCS (2003: 44–50).

¹⁵ Ez is Guarino saját álláspontja, a *Commentum Cornuti* szöveghagyománya ugyanis nem 'barát'-ként definiálja a szatíra interlocutorát (TAKÁCS [2020: 493]).

értelmezhető szöveghez, viszonylag korai kommentátorként jócskán behatárolt segédanyag állt rendelkezésére, amely alatt voltaképpen a *Commentum Cornuti* korábbi századok során kibővített anyagát érthetjük: egyelőre legalábbis nincs tudomásunk arról, hogy név szerint is ismert korábbi kommentátor munkáját is felhasználta volna műve összeállításakor. (Ezt látszik alátámasztani az is, hogy az *alii scribunt* és a hozzá hasonló, más nézetek ismertetésére vagy a velük történő szembehelezkedésre szolgáló kifejezések egy-egy sporadikus említést leszámítva hiányoznak.)

Amennyiben tehát a guarinói kommentár sorait összevetjük a *Commentum Cornuti* különböző tradícióival, sok esetben szövegszerű egyezéseket is kimutathatunk a scholion-gyűjtemény C, valamint kisebb részben E tradíciójával.¹⁶ Noha találkozunk olyan elemekkel is, amelyek az A, illetve a D tradícióban is előfordulnak, ám ezek mindegyike fedésben van a C tradíció szövegével, vagyis kizárólag olyan párhuzamaik mutathatók ki a fenti tizenkét sor esetében, amelyek mindegyike C-ben is megtalálható. Minthogy a vizsgált szövegrész terjedelme miatt belátható mennyiségről van szó, vegyük szemügyre ezek mindegyikét:

¹⁶ A *Commentum Cornuti* tradíciók szerinti kiadásának eddig két kötete látott napvilágot, amely a Robathan által elkülönített öt (A, B, C, D, E) tradíció közül négynek a szövegét tartalmazza, a B tradíció kiadása egyelőre várat magára (SCHOLZ–WIENER–SCHLEGELMILCH edd. [2009]; SCHOLZ–GOEHL edd. [2018]). Clausen és Zetzel kiadása (CLAUSEN–ZETZEL edd. [2004]) a fenti besorolás szerint az A, vagyis a legkorábbi kódexek által megőrzött és így az antik tudományosság eredményeit legtisztább formában (vagyis a legkevesebb módosulással) megőrző tradíció kiadását nyújtja. Guarino esetében azonban éppen az értelmezői hagyomány által e szövegmagra rakódott újabb elemek hatottak jelentősebb mértékben, az említett tradíciók ugyanis egy későbbi, 13-15. századi szövegállapotot őriztek meg. ROBATHAN felosztását ld. ROBATHAN–CRANZ–KRISTELLER–BISCHOFF (1976: 212–237).

Guar. <i>Pers.</i>	Comm. Corn.
<p>1, 1a: In hac satyra exsequitur ipsius propositum, in qua tria maxime reprehendit personarum genera, scriptores uidelicet imperitos, auditores et recitatores inanes.</p>	<p>C 1, 1, (1)–(1a): In cuius prima satira fere totum humanum genus reprehendit, siquidem reprehendit scriptores, recitatores et auditores: scriptores, quia inutilia scribunt; recitatores, quia inutilia recitant; auditores, quia inutilia audiunt sive quia inutilibus recitatis aures praebent. (cf. C 1. 1. (2), (5).)</p>
<p>1, 1a: Et eam tractat in dialogi modum.</p>	<p>C 1, 1, (4): Vtitur auctor in hac satira dialogo genere loquendi [...].</p>
<p>1, 1a: Introdicit enim quendam ex amicis suis colloquentem, perite autem reprehendendo inania hominum uota et studia, ut satyrus ex abrupto et indignatione prorumpit uerba.</p>	<p>C 1, 1, (3): [...], satirici vero omnes ex abrupto et indignando clamant.</p>
<p>1, 1a [<i>in app. crit.</i>]: in qua re uidetur Solomonis ecclesiacorum[!] uidisse librum, qui hoc idem principium fecit.</p>	<p>C 1, 1, (10): Et, ut ait Cornutus, multum concordat cum nostro Salomone, qui ait „vanitas vanitatum, et omnia vanitas”.</p>
<p>1, 3a: Voluit dicere: uel tres, sed amicus interruptit. Sunt autem uerba Persii dicentis opinionem suam, quae uerba a Terentio tracta sunt. Ait enim Phaedria ad Thaidem: <i>non plus biduum aut</i>, qui dicturus fuerat ‘triduum’, sed Thais interruptit: <i>Non moror</i>.</p>	<p>C 1, 2-3, (2a): - - duo vel - - restabat dicere: tres. Sed persona videns Persium multiplicare numeralia nomina, statim iterat cum iuramento: - - Hercule, nemo - - unde et sermo est interruptus. (cf. C 1. 2–3. (2b)) E 1, 3, (1): VEL DVO scilicet legent hec carmina VEL scilicet tres.</p>
<p>1, 3c: Turpe: Scilicet erit mihi, etiam si duo uel tres tantummodo legerent.</p>	<p>C 1, 3, (1): - - turpe - - vox Persii. Turpe fuit, si duo tantum, [...]. E 1, 3, (2): TVRPE scilicet si duo legerent uel unus.</p>
<p>1, 3d–3e: Miserabile: Si nullus legerit. Quare: Scilicet non legent. Et haec tria praecedentia uerba a Persio dicta sunt.</p>	<p>C 1, 3, (1): - - miserabile - -, si nemo. sed tamen: - - quare? - - quasi dicat: quare non legent? rationem quaerit: quare non legent sua carmina?</p>

<p>1, 4: Nec mihi Polydamas nec Troades Labeonem praetulerint: Ratio consolationis suae. Siquidem ait: Polydamas saltem et Troades legent potius scripta mea quam Labeonis.</p>	<p>E 1, 4/7, (1): NEC MIHI POLIDAMAS NEC TROADES LABEONEM non pretulerint mihi Romani Labeonem – Labeonis recitator id est Nero. Labeo poeta fuit Latinus, qui carmen et opus Homeri convertit in Latinum sermonem et placuit auditoribus non magis quam lectoribus, quibus scribebat (id est Polidamanti et mulieribus Troianis), quia meliora carmina compono quam Labeo, quia ille carmen Atticum transtulit.</p>
<p>1, 4: Fuit autem Polydamas quidam ex principibus Troianis, per quem a simili uult Neronem intelligi, per Troadas significat Romanos ciues, qui cum a Troianis originem ducant, non hominum sed feminarum se similes praestiterunt. Et est accusatio effeminationis.</p>	<p>C 1, 4-5, (4)–(5): Polydamas - - id est Nero, qui dictus est Polydamas. notat Neronem multinuba, id est plures amans, unde dictus est multinuba; dicitur enim fuisse tantae luxuriae, quod fuit vir omnium mulierum et mulier omnium virorum, utpote ille, qui saepe veste talari indutus, ne agnosceretur, lupanar intrabat et se ibi prostituebat. - - et Troades - - id est Romani de nobilitate Troiana. quos vocat femineo nomine propter ipsorum mollitiem, iuxta illud: „o vere Phrygiae, nec enim Phryges”.</p>
<p>1, 4: Labeo fuit poeta quidam imperitus, qui res Troianas de Homero ad uerbum transtulisse dicitur, unde propter orationis incultum spernebatur.</p>	<p>C 1, 4-5, (3): Attius Labeo fuit quidam poeta vilissimus, qui Iliadem Homeri transtulit de Graeco in Latinum: transtulit verbum de verbo satis ridiculose et mendose. (cf. E 1, 4/7, (1). [vide supra])</p>
<p>1, 5b [in app. crit.]: Si turbida Roma: Idest indiscreta.</p>	<p>C 1, 5-7, (3): et hoc est: - - si Roma turbida - - id est indiscreta. tractum est ab aqua turbida, in cuius fundo nihil potest videri; ita et aliquis turbatus, id est indiscretus, non potest iuste discernere.</p>

<p>1, 6c: Facito quoque, ut reprehendas iudicium improbum, quod habent Romani de suis rebus. [...] Et est similitudo sumpta ab uno librante bilancem, qui per trutinam huc uel illuc deflectentem praebet iudicium de rebus ponderatis.</p>	<p>C 1, 5-7, (6); (7a): non castiges examen - - id est iudicium eorum - - [...] examen vero lingua illa, ad quam possumus deprehendere iudicium ponderis.</p>
<p>1, 10: Dicit tamen Seruius spargi nuces consueuisse, cum pueri meritorii, quibus licenter utebantur antiqui, a turpi seruitio recedebant, ut significarent se cuncta seruilia spernere.</p>	<p>E 1, 10, (1): pueri meritorii et catamiti, quibus latenter[!] utebantur antiqui, recedentes a turpi seruitio nuces spargebant, quarum ludo ante delectabantur, ut significarent se puerilia cuncta iam spernere et in robor virile venire.</p>
<p>1, 11a: Cum exercemus pessimos mores, quos a patruis nostris didicimus. [...] Solebant autem more prisco filii nutriri a patruis ea ratione, ne sub nimia patris indulgentia et sub alienorum asperitate puer corrumpetur.</p>	<p>C 1, 9-11, (5)–(6): tangit quod antiquitus pueri non tradebantur patribus ad erudiendum vel nutriendum, quia prae nimia mollitie et dilectione non possunt eos verberare nec eorum pati lacrimas. item non tradebantur extraneis magistris, quia extraneus magister parum curat de extraneo discipulo. tradebantur itaque patruis, quia neque nimis propinqui neque nimis remoti erant. patruis autem eos in vitiis instruebant, quia et ipsi vitiosi erant: unde et nepos.</p>
<p>1, 12d: Incontinenti risu, qui in splene suam habet sedem, sicut amor in iecore, misericordia in corde.</p>	<p>C 1, 12, (3): ut dicunt physici: splene ridemus, iecore amamus, corde sapimus, pulmone anhelamus, felle irascimur.</p> <p>E 1, 12, (2): secundum phisicos dixit, qui dicunt homines splene ridere, felle irasci, iecore amare et corde sapere.</p>

Bizonyos esetekben felmerülhet, hogy a részben eltérő szövegű kéziratokban felbukkanó, *Commentum Cornutira* visszavezethető magyarázatok mindegyike a guarinói szándék szerint került-e a szövegbe, nem bővült-e ezen magyarázatok köre a későbbiek során beemelt értelmezésekkel. Olykor ugyanis a fennmaradt kéziratok egyik csoportjához tartozó példányok tartalmaznak olyan *Commentum Cornuti*ből származó magyarázatokat, amelyek a többiben nem szerepelnek. Ez a helyzet az 1, 5b. scholion esetében. Azt látjuk ugyan, hogy a kéziratok egyik ága az átvitt értelmű guarinói magyarázat mellett átveszi a *Commentum Cornuti* meghatározását (*indiscreta*) is, amely azonban nehezen egyeztethető össze Guarino átvitt értelmű magyarázatával, amely szerint a 'turbida' kifejezés erkölcsi értékítéletet jelöl. Így ez esetben véleményünk szerint a *Commentum Cornuti* állítása nem képezi a Guarino-kommentár szerves részét, feltehetően másolás során válhatott marginális glosszából a törzsszöveg részévé. Az átvett magyarázatok többségét azonban valamennyi kézirat megőrizte. Így bár lehetséges, hogy egy-két kisebb magyarázat későbbi betoldás révén integrálódott egyes kéziratok szövegébe, Guarino ezektől eltekintve is nagymértékben támaszkodott a *Commentum Cornuti* értesüléseire, nem egyszer szó szerint átvéve azokat. Amikor viszont részben más megfontolásra jut – mint már érintettük –, saját álláspontját nem helyezi szembe a scholion-gyűjtemény kínálta megoldással.

Szerzőnk szemmel láthatóan a magyarázatok forrása iránt is érdeklődést mutatott. Két esetben is azt találjuk, hogy antik auktorjelöléssel egészíti ki a *Commentum Cornuti* forráshivatkozás nélküli szövegét. A *Comm. Corn. E 1, 10, (1)* scholion esetében ugyanis azt látjuk, hogy bár a magyarázat szó szerint vesz át serviusi kifejezéseket, nem jelöli meg forrásaként az antik kommentátort. Guarino pótolja ezt a mulasztást.¹⁷

A második esettel jóval részletesebben szükséges foglalkoznunk. Itt ugyanis nem egyszerűen egy szó szerinti szövegpárhuzamot azonosít Guarino, hanem a két szövegrész közötti kapcsolat létrehozását egyszerre indokolja számára a két hely kifejezés- és kontextusbeli, valamint nyelvi-rétorikai alakzatok szintjén is fennálló rokonsága. Az általa az 1,

¹⁷ Természetesen nem zárható ki, hogy a Guarino által használt példányban a serviusi eredet valamilyen módon feltüntetésre került.

3. sor magyarázatában említett terentiusi párhuzam ráadásul nemcsak a sor, hanem az egész vizsgált egység értelmezésére kihat, így döntő jelentőségűnek tekinthető Guarino egyedi interpretációjának megszületésében. Míg ugyanis a hagyományos értelmezés a *uel duo uel nemo* szavakat egyetlen beszélő szájába adja, addig Guarino az említett megnyilvánulás utolsó, *nemo* szavát a terentiusi *Eunuchus* 184. sorával történő párhuzamba állítás¹⁸ következtében másik beszélő megnyilatkozásának tekinti. Míg ugyanis a *uel duo uel nemo* kifejezésben rejlő szemantikai problémát (vagyis hogy az előbbi négy szónak az „egy-két”, illetve „alig valaki” kifejezésként történő értelmezése csupán fenntartásokkal lehetséges) az értelmezők általában a *nemo* kifejezés más számnévnek (*egy* vagy *három*) történő fordításával próbálják kiküszöbölni,¹⁹ addig Guarino filológiai szempontból sokkal figyelemreméltóbb megoldást választ, amikor megőrzi a *nemo* szó voltaképpeni jelentését.

Az említett terentiusi sorban ugyanis a hetéra Thais a belé szerelmes ifjú, Phaedria kétnapi türelmét kéri, amelyet az kétkedve fogad, mire a lány megerősíti, hogy ez az idő nem lehet több két, legfeljebb három napnál. Ez utóbbi számot azonban már nincs módja kimondani, ugyanis az ifjú humoros-provokatív módon helyezi kilátásba szankcióját, amennyiben a lány mégsem mond igazat:²⁰

¹⁸ Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a persiusi szatírák terentiusi életművel, közelebbről is az *Eunuchus*szal való kapcsolata az 5. szatíra 161–173. soraiban az itteni-nél jóval szorosabb szövegszerű utalás révén kétségtelenül kimutatható. Ezen a helyen ugyanis Persius a más komédiákból kölcsönzött általános nevekkal (*Davus*, *Chrysis*) megteremtett lazább asszociációs kapcsolatot követően a hetérája hívásának ellenállni képtelen ifjú önmagát mentető kérdésének átemelésével kétségtelen párhuzamot képez a vígjátékíró szövegével (Ter. *Eun.* 46–47: *Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem / quom accersor ultro?*; Pers. 5, 172–173: *“quidnam igitur faciam? nec nunc, cum accersor et ultro / supplicet, accedam?”*).

¹⁹ Vö. a fenti táblázatból a Comm. Corn. E 1, 3, (1); 1, 3, (2) magyarázatait. BRAUND is hasonlóképpen (“Perhaps one or two.”) adja vissza a szóban forgó négy szót.

²⁰ Guarino értelmezésében (kommentárjának tanúsága szerint) a terentiusi sorok szövegkiosztása éppen fordított, noha nem zárható ki, hogy pusztán emlékezetből történő felidézés következtébeni tévesztésről van szó.

TH. [...]

ego impetrare nequeo hoc abs te, biduom
saltem ut concedas solum. PH. siquidem biduom:

verum ne fiant isti viginti dies.

TH. profecto non plus biduom aut.. PH. "aut" nil moror.

(Ter. Eun. 181–184.)²¹

A párhuzamot tovább erősíti, hogy néhány sorral később Phaedria így bizonygatja szolgájának, Parmenónak, hogy képes megbirkózni a lánytól való párnap elszakadással:

PH. abi, nil dicis, Parmeno.

eiciunda hercle haec est mollities animi; nimi' me indulgeo.

tandem non ego illam caream, si sit opu', vel totum triduom? PA. hui

univorsum triduom? vide quid agas. PH. stat sententia. —

(Ter. Eun. 221–224.)

Vagyis a mondat választó kötőszó utáni részét Terentiusnál a beszédpartner zárja le, mégpedig a kötőszót megismételve, ám az eredeti mondanivaló szándékos megváltoztatásával. Ez pedig minden jel szerint igazolásul szolgált Guarino számára a sorok tagolásának újragondolásához. Mint látjuk, immár irodalmi előzménnyel és párhuzammal támogatva módosítja kommentárja 1, 3c. magyarázatában (*si duo uel tres*) a Comm. Corn. E 1, 3, (2) megjegyzésének (*si vel duo vel unus*) szövegét.

Kétséget kizáróan nem állítható, de ugyanezen terentiusi hely valószínűleg hatással volt egy további, csupán Guarinónál felbukkanó tagolási javaslat létrejöttében, történetesen a 11. sor *tunc ignoscite* szavainak az interlocutorhoz történő kapcsolásában. Ez esetben bizonyára ugyanazt a jelenséget véli felfedezni Guarino, mint amit az említett terentiusi, illetve részben az előbbi persiusi helyen: a kötőszó után félbeszakadt mondatot a beszédpartner veszi át és folytatja a kötőszó megismétléssel, de az eredeti szándék szerinti lezárás tudatos elferdítésével, ezáltal más irányt szabva a párbeszédnek (a 3. sor tárgyalt helyén a kötőszó ugyan nem ismétlődik meg).

²¹ KAUER–LINDSAY edd. (2011).

Ezzel kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet egy kisebb, ám az olvasót megzavarni képes hibára: az 1, 11c. scholion esetében, jöllehet a szövegkiemelésben a 'tunc ignoscite' szavak szerepelnek, az utána következő magyarázat mégsem a kiemelésben szereplő *tunc* utalószóra, hanem a szatíra szövegében azt közvetlenül megelőző *tuncra* vonatkozik. Lényegében tehát a probléma az 'ignoscite' iménti helyről való esetleges törlésével meg is oldódhatna.

A 4. sor esetében Guarino különböző szövegváltozatok közötti választásának lehetünk tanúi, amennyiben a *ne mihi Polydamas* kifejezés esetében az első szó jelen olvasata helyett a 'nec' olvasatot fogadja el, amelynek következtében a mondat értelme alapvetően megváltozik. Minthogy azonban a fentiekből jól látszik, hogy szerzőnk nemcsak a *Commentum Cornuti E*, hanem C tradíciójának szövegéhez is hozzáfért – utóbbi ugyanis kifejezetten a 'ne' olvasat mellett foglal állást²² – kétségkívül Guarino saját döntésének tulajdoníthatjuk a 'nec' olvasat elfogadását. Erre ugyan szövegszerűen nem tér ki kommentárjában, úgy tűnik, mintha – bár némiképpen következetlenül – a két névalakot, a *Polydamast* és a *Troadest*, a Labeo ellenében mellette elkötelezett és az előző sorban számba vett két olvasóval (*uel duo*) azonosítaná.

Szót kell ejteni továbbá egy félreértett kifejezésről. A *nec te quaesiueris extra* (1, 7) mellékmondat esetében ugyanis a kommentátor homlok-egyenest szembemegy az elfogadott értelmezéssel, ráadásul még csavar is egyet a dolgon, mivel a felszólítást (az előző tagmondattal [*examenque improbum in illa castiges trutina*] egyetemben) ironikus hangvétellének, vagyis ellentétes értelműnek tekinti. Az említett szakasz tehát az iróniát is „belefordítva” értelmezésében így adható vissza: „adj mások jószándékú véleményére”. Az itteni nyakatekert okfejtés értelmében a mondat valami hasonlót hivatott kifejezni, mint a fősodor-beli értelmezés („szállj magadba, ne mások külső elvárásaitól tedd magad függővé”), szemben a Guarino szerint ellentétes jelentésű *secum habitat* kifejezéssel, amely egyfajta önfejű, megrögzött önmagunkkal törődést jelent (*secum habitat, qui ex sententia sua omnia facit nihil curans aliena*). A következő, 1, 8a.

²² Comm. Corn. C 1, 4-5, (2): *et legatur ,ne' pro ,certe': affirmativum ,ne' (vel prohibitivum proponitur vel interrogativum supponitur), vel ,ne': quaero causam (et merito!), quia quamvis praeferant me Labeoni, tamen illum legunt et me neglegunt.*

scholion tartalma ugyanakkor már a *quaerit se extra* kifejezés megfelelő használatáról árulkodik, és arra is fontos felhívni a figyelmet, hogy a 4. satíra utolsó sora esetében, ahol az előbbivel szembeállított kifejezés a persiusi szöveg részeként fordul elő (*tecum habita*), Guarino immár helyesen, az ittenivel éppen ellentétes jelentésben interpretálja azt.²³

Az 5. sor kapcsán érdemes lehet még megjegyezni, hogy számos kommentátorhoz hasonlóan Guarino is elfogadja és értelmezése részévé teszi a satírára mint Nero elleni invektívára tekintő narratívát.²⁴ Hogy ezt tudatosan és módszeresen teszi, bizonyítja a tény, hogy már kommentárja élére helyezett Persius-életrajzában megemlíti a satíraköltő Nero elleni ellenszenvét,²⁵ amely által életrajzi tényé emelve hitelesíti ezen interpretációs irányvonalat.

Összegezve az eddigieket megállapíthatjuk, hogy Guarino munkája – érthető módon – számos ponton támaszkodik a *Commentum Cornuti* néven ránk hagyományozódott scholion-gyűjteményre, amelynek értelmezési javaslatai sok esetben jól harmonizálnak saját (ám az előbbié-nél jóval kifinomultabb) allegorikus satíraértelmezésével. Az első satíra első sorainak magyarázata során egy terentiusi szövegelőzmény bevonásával megfontolandó filológiai érvek alapján egyedi szövegbeosztást állított fel, amely párhuzam elfogadása esetén – függetlenül a szövegtagolás kérdésétől – tovább erősíti a műfaj és a jelen satíra más műfajokkal való rokonságát, valamint az irodalmi hagyománnyal fennálló szerves kapcsolatát. Éles szeme és több ízben egyedi meglátásai folytán – még ha ezen észrevételei nem bizonyulnak is mindig helytállóknak – okvetlenül érdemes rá, hogy számot tartson figyelmünkre.

²³ Guar. *Pers.* 4, 52a: *TECVMHABITA: Cognosce te ipsum nec utere consiliis uulgaribus.*

²⁴ A *Commentum Cornuti* szövegében megfigyelhető, a satírárt minden lehetséges ponton allegorikus Nero-kritikaként interpretáló értelmezési irányról ld. TAKÁCS (2020: 494–497).

²⁵ Guar. *Pers. vita: Fuit autem acutissimi ingenii homo, quare Lucano et Senecae imprimis ceterisque doctissimis uiris gratissimus fuit, quem profecto ad scribendum saepe Neronis uitia concitassent, nisi Cornuti praeceptoris sui maturitas atque sapientia prohibuisset, qui Cornutus postea ab eo in exilium pulsus est anno imperii sui xiiii^o.*

Szövegmelléklet

Guarini Veronensis Commentariola in Persium

1, 1–12.

SIGLA

M	Modena, Biblioteca Estense - Lat. Alpha F 6,25
P	Padova, Biblioteca del Seminario – 85
F	Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 47.15
V₁	Velence, Biblioteca Nazionale Marciana - Marc. Lat. cl. XII n. 21 (4687)
V₂	Velence, Biblioteca Nazionale Marciana - Marc. Lat. cl. XII n. 199 (3956)
D	San Daniele del Friuli, Biblioteca Guarneriana, Cod. 90

1a. O CVRAS HOMINVM: In hac satyra exsequitur ipsius¹ propositum, in qua tria² maxime³ reprehendit personarum genera, scriptores videlicet imperitos, auditores et recitatores⁴ inanes. Et eam tractat in dialogi modum. Introducit enim⁵ quendam ex amicis suis⁶ colloquentem, perite autem⁷ satyrus ex abrupto et indignatione⁸ prorumpit uerba,⁹ sicut¹⁰ Iuuenalis: *Semper ego auditor tantum*¹¹ [Iuv. 1. 1]?¹²

1b. O CVRAS HOMINVM: Tacuit¹³ uerbum ex indignatione,¹⁴ sicut Virgilius: *Quos ego*¹⁵ [Verg. Aen. 1. 135].

¹ ipsius **MDPFV₁** : sui **V₂**

² tria **MDPV₂** : exempla **F** : exemplaria **V₁**

³ maxime **MDV₂FV₁** : maxima **P**

⁴ et recitatores **MDV₂V₁** : et resitatores **F** : recitatores **P**

⁵ introducit enim **MDV₂P** : introduxit **F** : introducit **V₁**

⁶ ex amicis suis **MDV₂P** : ex suis amicis **FV₁**

⁷ *post* perite autem *add.* **PFV₁**: reprehendendo inania hominum uota et studia, ut | et **FV₁** : idest **P**

⁸ indignatione **MDPFV₁** : ex indignatione **V₂**

⁹ uerba *om.* **MDV₂**

¹⁰ sicut **PFV₁** : sic **MDV₂**

¹¹ tantum **MDV₂FV₁** : et[c] **P**

¹² *post* auditor tantum *add.* **MDV₂**: in qua re uidetur Solomonis ecclesiasticorum[!] uidisse librum, qui hoc idem principium fecit [cf. Vulg. Eccl. 1. 2]. | ecclesiasticorum **D** : ecclesiasticorum **MV₂**

¹³ tacuit **MDV₂P** : tacuit enim **FV₁**

¹⁴ ex indignatione **MDV₂P** : idest dico ex nimia indignatione **FV₁**

1c. QVANTVM EST IN REBVS INANE: Quam sunt inanes hominum curae¹⁶ de rebus humanis.

2a. QVIS LEGET HAEC: Loquitur introductus Persii amicus reprehendens Persium, qui cum tanta reprehendendi acrimonia principium fecerit, ut nemo Romae¹⁷ sua scripta lecturus uideatur.¹⁸

2b. MIN TV ISTVD AIS:¹⁹ Verba²⁰ Persii et subauditur: Dicisne mihi?²¹

2c. NEMO: Confirmat sua dicta introductus et²² subauditur haec²³ leget.

2d. HERCVLE:²⁴ Admiratur Persius et ait: Dicis, o²⁵ amice, per Herculem, mea²⁶ scripta non legenda²⁷ esse?

2e. NEMO: Iterum confirmat introductus.

3a. VEL DVO VEL: Voluit dicere: uel²⁸ tres, sed amicus interruptit.²⁹ Sunt autem³⁰ uerba Persii dicentis opinionem suam, quae uerba a Terentio tracta sunt. Ait enim Phaedria ad Thaidem:³¹ *non plus biduum aut*, qui dicturus fuerat 'triduum',³² sed Thais interruptit:³³ *Non moror* [Ter. *eun.* 184].

3b. NEMO: Hoc etiam³⁴ uerbum est³⁵ amici introducti.³⁶

¹⁵ *post* quos ego *add.* **FV₁**: enim inanes uanitates : *add.* **V₂**: hominum non uirorum (*quae uerba in margine add.* **M**)

¹⁶ curat **V₂**

¹⁷ romae *om.* **P**

¹⁸ *post* lecturus uideatur *add.* **MDV₂**: Vnde uidetur significare totam ciuitatem adeo corruptam esse, ut nemo reprehensiones suas legere possit.

¹⁹ ais *om.* **FV₁**

²⁰ uerba **MDV₂FV₁** : uerba sunt **P**

²¹ *post* dicisne mihi *add.* **FV₁**: scilicet quod nemo leget. : *add.* **MDV₂**: q. d. certe ego scio.

²² et *om.* **FV₁**

²³ haec **MDV₂FV₁** : hoc **P**

²⁴ hercule **MDV₂P** : hercle **FV₁**

²⁵ o *om.* **V₂**

²⁶ mea **MDV₂FV₁** : nostra **P**

²⁷ non legenda **MDPFV₁** : legenda non **V₂**

²⁸ uel *om.* **V₂**

²⁹ interruptit **MDV₂FV₁** : interruptit **P**

³⁰ autem **MDPFV₁** : aut **V₂**

³¹ ad thaidem **MDV₂PV₁** : ad tandem **F**

³² triduum *om.* **PFV₁**

³³ interruptit **MDV₂FV₁** : interruptit **P**

³⁴ hoc etiam *om.* **FV₁**

³⁵ uerbum est **MDP** : uerbum **FV₁** : est uerbum **V₂**

3c. TVRPE:³⁷ Scilicet erit mihi, etiam³⁸ si duo uel tres³⁹ tantummodo legerent.⁴⁰

3d. MISERABILE: Si nullus legerit.⁴¹

3e. QVARE: Scilicet⁴² non legent.⁴³ Et haec tria praecedentia uerba⁴⁴ a Persio dicta sunt.⁴⁵

4. NEC MIHI⁴⁶ POLYDAMAS NEC TROADES[!] LABEONEM / PRAETVLERINT:⁴⁷ Ratio consolationis⁴⁸ suae. Siquidem ait: Polydamas⁴⁹ saltem et Troades legent potius scripta mea quam Labeonis. Fuit autem⁵⁰ Polydamas⁵¹ quidam⁵² ex principibus Troianis,⁵³ per quem a simili uult⁵⁴ Neronem intelligi,⁵⁵ per Troadas⁵⁶ significat

³⁶ amici introducti **MD** : introducti amici **PV₂** : amici introducti, scilicet nullus leget **FV₁**

³⁷ turpe **MDV₂FV₁** : turpe et miserabile quare: turpe **P**

³⁸ erit mihi etiam **MD** : erit mihi **FV₁** : erit **P** : erit mihi est **V₂**

³⁹ tres *om.* **F**

⁴⁰ legerent **MDV₂FV₁** : legerint **P**

⁴¹ legerit **MDPFV₁** : legeret **V₂**

⁴² scilicet **MD** : si **V₂**

⁴³ quare: scilicet non legent *om.* **PFV₁**

⁴⁴ praecedentia uerba **MDV₂** : uerba praecedentia **P**

⁴⁵ *ab* et haec tria *usque ad* a persio dicta sunt *om.* **FV₁**

⁴⁶ mihi *om.* **V₂**

⁴⁷ polydamas nec troades labeonem praetulerint **MD** : polydamas nec tro. la. praetulerint **V₂** : pol. nec tro. labe. pertulerint **P** : pertulerint polidamas **V₁** : petulerint polidomas **F**

⁴⁸ consolationis **MDV₂FV₁** : consultationis **P**

⁴⁹ polydamas **MV₂** : polidamas **DV₁** : pollidamas **PF**

⁵⁰ autem **MDPFV₁** : aut **V₂**

⁵¹ polydamas **MDV₂** : polidamas **V₁** : pollidamas **PF**

⁵² quidam **MDV₂PV₁** : quidem **F**

⁵³ ex principibus troianis **MDV₂** : ex principibus **P** : ex principibus graecis **FV₁** | principibus **V₂** : princibus **MD**

⁵⁴ a simili uult **MDV₂FV₁** : uelut a simili **P**

⁵⁵ *post* neronem intelligi *add.* **FV₁**: in exercitu contra troianos. introducitur autem ab homero tanquam reprehensor et sindicus omnium factorum dictorumque aliorum. ideo dicit: polidamas me saltem leget, quoniam mea scripta cum sint reprehensoria contra uitia, conueniunt cum uita et sermonem[!] eius, quoniam ad reprehendendum semper est assuetus. Sed tamen per eum neronem uult intelligi, qui ab ipso propterea dicitur polydamas, quoniam sit omnium amator et uocabulum ex latino graecoque sit dictum, nam ΠΟΛΥ multum significat, et 'amo', quoniam ad utrumque sexum eum libido impellebat. | sit dictum **F** : sic dictum **V₁**

⁵⁶ troadas **MDV₂** : troades **PFV₁**

Romanos ciues, qui cum a Troianis originem ducant, non hominum sed feminarum se similes praestiterunt. Et est accusatio⁵⁷ effeminationis. Declinatur autem 'Troas, -adis'⁵⁸ in genere feminino.⁵⁹ Labeo fuit poeta quidam⁶⁰ imperitus, qui res⁶¹ Troianas⁶² de⁶³ Homero ad uerbum transtulisse dicitur, unde propter orationis incultum spernebatur.^{64 65}

5a. NON SI QUID TVRBIDA ROMA / ELEVET,⁶⁶ ACCEDAS: Videns amicus introductus Persium⁶⁷ in suo perstare⁶⁸ proposito indignabundus absterret ipsum⁶⁹ per ironicam⁷⁰ concessionem. Et est sensus: Facito, quod non obsecundes⁷¹ opinioni Romanorum, si quampiam de quibuscumque rebus sententiam extulerint, quasi dicat: Dabis poenas contradictionis,⁷² si aliqua in uitiiis⁷³ Romanis reprehenderis.⁷⁴ Significat⁷⁵ autem latenter improbitatem eorum,⁷⁶ qui uitia⁷⁷ sua aequo animo audire non possunt.

5b. TVRBIDA:⁷⁸ Vitiosa et quid sibi utile sit⁷⁹ non cognoscens.

6a. ELEVET: In usum⁸⁰ ducat et approbet.⁸¹

⁵⁷ accusatio MDV₂FV₁ : accusator P

⁵⁸ -adis MDP : troadis F : -dis V₂V₁

⁵⁹ genere feminino FV₁ : genere femenino MDP : feminino genere V₂

⁶⁰ poeta quidam MDV₂ : quidam poeta PV₁ : quidem poeta F

⁶¹ tres F

⁶² troianas PFV₁ : troicas MDV₂

⁶³ de MDPFV₁ : ab V₂

⁶⁴ spernebatur MDP : spernabatur V₂ : aspernabatur V₁ : aspernebatur F

⁶⁵ *post* incultum spernabatur *add.* V₂: ut refert fulgentius in libro ethimologiarum (*quae uerba in margine add. M*)

⁶⁶ eleuet MDV₁ : el. PV₂ : euellet F

⁶⁷ persium MDV₂PV₁ : persius F

⁶⁸ perstare MDV₂P : praestare FV₁

⁶⁹ ipsum MDPFV₁ : eum V₂

⁷⁰ ironiam V₁

⁷¹ obsecundes MDV₂V₁ : obscennendes F : abscondes *et supra hoc* assentias P

⁷² contradictionis MDV₂P : contradictiones FV₁

⁷³ in uitiiis : in uitis MDV₂V₁ : in meis P : mutis F

⁷⁴ reprehenderis MDV₂P : reprehendaris FV₁

⁷⁵ significat MDV₂PV₁ : signat F

⁷⁶ eorum V₂PFV₁ : romanorum M (*in margine in M stant uerba uel eorum quasi uerbum eorum cum uerbo romanorum commutabile esse significantia*) : uel eorum romanorum D

⁷⁷ uisia F

⁷⁸ turbida MDV₂P : si turbida roma: idest indiscreta FV₁ | idest V₁ : id F

⁷⁹ sit MDV₂P : fit FV₁

6b. ACCEDAS: Auscultes assentiens.⁸²

6c. EXAMENQVE IMPROBVM IN ILLA / CASTIGES⁸³ TRVTINA: Pergit⁸⁴ in illa concessione ironica cum hoc sensu: Facito quoque, ut reprehendas iudicium improbum,⁸⁵ quod⁸⁶ habent Romani de suis rebus. Et est similitudo sumpta⁸⁷ ab uno librante bilancem,⁸⁸ qui per trutinam⁸⁹ ⁹⁰ huc uel⁹¹ illuc deflectentem⁹² praebet⁹³ iudicium de rebus ponderatis. Et certe bonum ordinem seruat,⁹⁴ nam primo alicui rei⁹⁵ assentimus, deinde eam⁹⁶ non improbamus.

7. NEC TE QVAESIVERIS⁹⁷ EXTRA: Ironicos hoc quoque dicit: Facito, quod non pendeas ex iudicio multorum.⁹⁸ Iubet⁹⁹ enim, ut se extra quaerat non intus,¹⁰⁰ ac si diceret:¹⁰¹ Multa Romae facienda¹⁰² sunt, quae non sentias. Dicitur autem homo se¹⁰³ extra quaerere, cum per assentationem¹⁰⁴ et motus¹⁰⁵ exteriores ea

⁸⁰ in usum **MDV₂** : in uersum **P** : idest laudet et inuersum **FV₁** | inuersum **F** : imissum **V₁**

⁸¹ approbet **MDV₂PV₁** : approbat **F**

⁸² assentans (*et pro hoc in margine* assentiens) **M** : assentiens **DV₂** : assenties **P** : assentiris **FV₁**

⁸³ castiges **MD** : castig. **V₂** : ca. **P** : *om.* **FV₁**

⁸⁴ pergit **MDV₂PV₁** : pergat **F**

⁸⁵ improbum *om.* **P**

⁸⁶ quod *dupl.* **P**

⁸⁷ et est similitudo sumpta **MDV₂** : et est similitudo tracta **V₁** : ut est similitudo tracta **F** : et similitudo est **P**

⁸⁸ librante bilancem **V₂PFV₁** : librante bilantem **M** (*supra littera e uerbi librante stat innecessaria littera a*) : librante a bilantem **D**

⁸⁹ trutinam **MDV₂FV₁** : pondus **P**

⁹⁰ qui per trutinam *dupl.* **V₂**

⁹¹ uel **MDV₂** : et **PFV₁**

⁹² defluctentem **F**

⁹³ praebet **MDPFV₁** : probet **V₂**

⁹⁴ seruat **MDV₂PV₁** : seruit **F**

⁹⁵ alicui rei **MDV₂FV₁** : alicui **P**

⁹⁶ eam **MDV₂V₁** : eam rem **P** : eum **F**

⁹⁷ quaesiueris **MDFV₁** : quaesieris **P** : quaes. **V₂**

⁹⁸ facito, quod non pendeas ex iudicio multorum *om.* **PFV₁** | multorum **V₂** : multo multo *et lacuna* **MD**

⁹⁹ iubet **MDV₂FV₁** : uidelicet **P**

¹⁰⁰ *post* non intus *add.* **PFV₁**: assentando scilicet

¹⁰¹ diceret **MDV₂PV₁** : dicent **F**

¹⁰² facienda **MDV₂FV₁** : agenda **P**

¹⁰³ autem homo se **MDV₂** : autem se **PV₁** : sed autem **F**

facit,¹⁰⁶ quae non sentit¹⁰⁷ ex animo,¹⁰⁸ sicut contra secum¹⁰⁹ habitat,¹¹⁰ qui ex¹¹¹ sententia sua omnia facit nihil curans aliena.¹¹²

8a. NAM ROMAE QVIS NON: Subaudi quaerit se extra. Et arguit ab aliorum consuetudine, ac si dicat: Romae nullus ex conscientia laudat uirtutem, sed uitii aliorum assentatur.

8b. AC¹¹³ SI FAS DICERE: Responsio¹¹⁴ Persii indignantis contra Romanos, et¹¹⁵ est sensus: Non solum uitii hominum assentabor, sed si fas esset scribere, contra ipsos inueherer.

8c. SED FAS: Confirmat se in proposito¹¹⁶ scribendi uitia Romana.¹¹⁷

9a. TVNC¹¹⁸ CVM AD CANITIEM / ASPEXI: Ex indignatione, quam¹¹⁹ concipit ex infinitis uitiiis, arguit fas esse,¹²⁰ ut scribat. Et hoc dicit:¹²¹ Cum¹²² considero uitia senectutis Romanae et totius aetatis nostrae, non possum non¹²³ indignari et calamum continere.¹²⁴

9b. ET NOSTRVM VIVERE:¹²⁵ Aut¹²⁶ commune omnium Romanorum aut iuuenilis aetatis, qualis tunc erat Persius.¹²⁷

¹⁰⁴ assentationem MDV₂FV₁ : consentationem P

¹⁰⁵ motus MDPFV₁ : metus V₂

¹⁰⁶ facit MDV₂FV₁ : fiant P

¹⁰⁷ sentit MDPFV₁ : sentiat V₂

¹⁰⁸ ex animo *om.* P

¹⁰⁹ contra secum *dupl.* F

¹¹⁰ habitat MDV₂ : hit habitat P : habet FV₁

¹¹¹ ex *om.* D

¹¹² aliena *om.* PFV₁

¹¹³ ac MDPFV₁ : ah V₂

¹¹⁴ respointio F

¹¹⁵ et DPV₂ : etiam MFV₁

¹¹⁶ proposito MDV₂PV₁ : preposito F

¹¹⁷ romana MDV₂P : eorum FV₁

¹¹⁸ tunc : tum Σ

¹¹⁹ quam *om.* MDV₂

¹²⁰ fas esse *om.* V₂

¹²¹ dicit MDV₂FV₁ : dico P

¹²² cum *om.* FV₁

¹²³ non *om.* V₁

¹²⁴ et calamum continere MDV₂ : et continere calamum P : ut uitia eorum scribam FV₁

¹²⁵ uiuere MDV₂P : uiuere triste FV₁

¹²⁶ aut MDV₂ : quod erat FV₁ : quod fuit P

10. AC¹²⁸ NVCIBVS FACIMVS¹²⁹ QVAECVMQVE RELICTIS: Cum aspexi, inquit, quaecumque¹³⁰ facimus,¹³¹ postquam reliquimus¹³² nuces et studia puerilia, hoc est cum iam peruenimus¹³³ ad aetatem, quae correctae¹³⁴ et ab omnibus uitiiis emendata¹³⁵ esse deberet.¹³⁶ Finita enim¹³⁷ pueritia mos¹³⁸ fuit¹³⁹ congregatis affinibus sollemniter¹⁴⁰ spargere nuces, ut significarent iam¹⁴¹ omnia puerilia esse¹⁴² omittenda.¹⁴³ Dicit tamen Seruius spargi nuces¹⁴⁴ consueuisse, cum pueri meritorii, quibus licenter utebantur antiqui,¹⁴⁵ a turpi seruitio recedebant,¹⁴⁶ ut significarent se cuncta¹⁴⁷ seruilia¹⁴⁸ spernere¹⁴⁹ [Serv. *ecl.* 8. 29.].

¹²⁷ aut iuuenilis aetatis, qualis tunc erat persius *om.* FV₁ | iuuenilis aetatis, qualis MDV₂ : iuuenili aetate, quali P ; persius MDV₂ : ipse persius P

¹²⁸ ac nucibus FV₁ : nucibus MDV₂P

¹²⁹ facimus MD : faci. V₂ : fa. P : facinus FV₁

¹³⁰ inquit quaecumque P : quaecumque MDV₂ : quamcumque FV₁

¹³¹ facimus MDV₂P : facinus FV₁

¹³² reliquimus MDV₂P : relinquimus FV₁

¹³³ iam peruenimus MDV₂P : causa prouenimus FV₁

¹³⁴ correctae MDV₂ (V₂ *corr. ex* correpta (*quae nempe est error scriptoris sui*)) : correpta P : corrigenda FV₁

¹³⁵ ab omnibus uitiiis emendata MDV₂ : emendata ab omnibus uitiiis P : ab omnibus uiciis emendanda FV₁

¹³⁶ *post* esse debere *add.* FV₁: cum antea pueriliter cum nucibus ludere solebam. | nucibus ludere solebam *om.* F

¹³⁷ finita enim *om.* F

¹³⁸ mos MDV₂P : puerorum mos FV₁

¹³⁹ fuit MDPFV₁ : erat V₂

¹⁴⁰ congregatis affinibus sollemniter MDV₂V₁ : congregatis a finibus solemniter F : antiquis P

¹⁴¹ iam *om.* P

¹⁴² esse *om.* P : essent FV₁

¹⁴³ *post* puerilia [esse] omittenda *add.* P: cum a natura pueri cum nucibus ludere solerent : *add.* FV₁: puellarum mos fuit ueneri pupellas offerre | ueneri : ueniri FV₁

¹⁴⁴ spargi : MDP (P *corr. ex* sparge) : sparge marite V₂

¹⁴⁵ quibus licenter utebantur antiqui *om.* V₂

¹⁴⁶ recedebant MDV₂ : cum recedebant P

¹⁴⁷ se cuncta MD : cuncta se V₂ : cuncta P

¹⁴⁸ seruilia MDV₂ : seruitia P

¹⁴⁹ a seruius spargi *usque ad* seruilia spernere *om.* FV₁

11a. CVM SAPIMVS PATRVOS: Cum exercemus pessimos mores,¹⁵⁰ quos a patruis nostris didicimus. Et utrumque mordet tam filium a patruo¹⁵¹ nutritum, quam patrum, qui nutriuit.¹⁵² Solebant autem more prisco¹⁵³ filii nutriri a patruis¹⁵⁴ ea ratione,¹⁵⁵ ne sub nimia patris indulgentia et sub alienorum asperitate¹⁵⁶ puer corrumperetur.¹⁵⁷ Medium¹⁵⁸ enim seruat patruus inter utrumque, qui nec pater est¹⁵⁹ nec omnino¹⁶⁰ alienus.

11b. TVNC: Distincte legendum¹⁶¹ est et¹⁶² subauditur: Non possum me¹⁶³ continere a reprehensione, quod¹⁶⁴ dicturus fuerat, nisi amicus interrupisset subiciens.

11c. TVNC IGNOSCITE: Repetiuit autem 'tunc', cum dixisset: *tunc cum ad canitiam*, aut quia longe positum erat, aut ad indignationem.¹⁶⁵

11d. TVNC IGNOSCITE: Scilicet ne scribatis. Et sunt uerba¹⁶⁶ consulentis¹⁶⁷ amici cum quadam¹⁶⁸ minatione, unde et ipse 'tunc'¹⁶⁹ repetiuit.¹⁷⁰

¹⁵⁰ pessimos mores MDV₂FV₁ : mores paternos P

¹⁵¹ patruo MDV₂P : patre FV₁

¹⁵² nutriuit V₁ : nutr[i]uit F : nutriuerit MDV₂

¹⁵³ autem more prisco PFV₁ : enim V₂ : autem M : om. D

¹⁵⁴ a patruis om. P

¹⁵⁵ ea ratione om. MDV₂

¹⁵⁶ ne sub nimia patris indulgentia et sub alienorum asperitate : ne sub nimia patris asperitate et sub alienorum indulgentia MDV₂ (*in margine in MD*: uel potius patris indulgentia et alienorum asperitate) : ut ne sub nimia patris indulgentia V₁ : ut ne sub nimia patris indulgentia et sub alienorum praeceptorum pedagogorum asperitate et negligentia F : ut alienorum praeceptorum et pedagogorum asperitate et negligentia, ne sub nimia patris indulgentia (*supra negligentia stat uerbum diligentia*) P

¹⁵⁷ corrumperetur MDV₂FV₁ : corrumpatur P

¹⁵⁸ medium MDV₂P : medius FV₁

¹⁵⁹ est om. V₂

¹⁶⁰ omnia V₁

¹⁶¹ distincte legendum MDV₂FV₁ : diligendum P

¹⁶² et om. F

¹⁶³ non possum me MDPFV₁ : me non possum V₂ | me *dupl.* F

¹⁶⁴ quod MDV₂FV₁ : quam P

¹⁶⁵ a tunc cum ad canitiam *usque ad* aut ad indignationem om. F

¹⁶⁶ tunc ignoscite: scilicet ne scribatis. et sunt uerba : tunc ignoscite: ne scribatis. et sunt uerba P : tunc ignoscite: uerba V₁ : tunc ignosci: et uerba F : scilicet ne scribatis. et sunt uerba MDV₂ | scilicet MD : idest V₂

¹⁶⁷ consulentis MDV₂ : consultantis PFV₁

¹⁶⁸ quadem F

¹⁶⁹ et ipse tunc MDV₂FV₁ : tunc ipse P

11e. NOLO: Persius loquitur.

12a. QUID FACIAM: Hoc consultat secum Persius.¹⁷¹ Cogitabat enim, quae¹⁷² sibi impendebant mala, si¹⁷³ scriberet.

12b. SED SVM PETVLANTI SPLENE CACHINNO:¹⁷⁴ Ex cogitatione praedicta hoc indignabunde dicit transferens culpam in¹⁷⁵ naturam. Ait enim: Non possum tacere, etiam si mille¹⁷⁶ pericula secutura sint, quoniam ea incontinenti natura sum,¹⁷⁷ ut quae mala uideam,¹⁷⁸ sine risu tacere non possum.^{179 180}

12c. CACHINNO: Nomen hoc est¹⁸¹ non uerbum, quamquam inueniatur et actiue et passiuue.¹⁸²

12d. SPLENE PETVLANTI:¹⁸³ Incontinenti risu, qui in splene suam habet sedem, sicut amor in iecore, misericordia in corde.¹⁸⁴

¹⁷⁰ repitiuit **D**

¹⁷¹ persium **D**

¹⁷² quae **MDV₂PV₁** : qui **F**

¹⁷³ si *om.* **P**

¹⁷⁴ petulanti splene cachinno **MDV₂V₁** : petulanti plene chachino **F** : pt. spl. ca. **P**

¹⁷⁵ in *om.* **V₁**

¹⁷⁶ si mille **MDV₂PV₁** : simile **F**

¹⁷⁷ incontinenti natura sum **MDV₂** : incontinenti natura uult **FV₁** : incontinentia naturae facit **P**

¹⁷⁸ uideam **MDP** : uidenda **FV₁**

¹⁷⁹ possim **V₁**

¹⁸⁰ *ab* ut quae mala *usque ad* tacere non possum *om.* **V₂**

¹⁸¹ hoc est **MDV₁** : hoc est et **P** : est hoc **F** : est **V₂**

¹⁸² quamquam inueniatur et actiue et passiuue *om.* **P** | et actiue **MDV₂** : actiue **FV₁**

¹⁸³ splene petulanti **MDV₂P** : petulanti splene **FV₁**

¹⁸⁴ *post* in corde *false add.* **V₂**: Lactantius inquit non posse dignosci, utrum in splene resideat laetitia, an in iecore luxuria his uerbis: Multa esse constat in corpore, quorum uim rationemque nemo nec qui fecit dignoscere potest. An aliquis enarrare se putat posse quid utilitatis, quid effectus habeat tenuis membra illa perlucens, qua circumuertitur aluus ac tegitur? Quid renum gemina similitudo, quod ait Varro ita dicta: quod riui ab his obsceni humoris oriantur, quod est longe secus, quia spinae altrinsecus spini[!] cohaerent, et sunt ab intestinis separati. Quid splenis? Quid iecur? Quid uiscera quasi ex conturbato sanguine uideantur esse concreta? Quid fellis amarissimus liquor? Quid globus cordis, qui uiui sanguinis fons est? Nisi forte illis cedendum putabimus, qui affectum iracundiae in felle constitutum putant, pauoris in corde, in splene laetitia. Ipsius autem iecoris officium uolunt esse, ut solos cibos in aluo concuoquat[!] amplexu et calefactu suo. Quidam libidines renum uenerearum in iecore contineri arbitrantur. Primum ista perspicere acumen humani sensus non potest, quia eorum officia in operto latent, nec usus sui patefacta demonstrant [Lact. *op. dei* 14. 1–5]. (*quae uerba in margine add.* **MD**)

Források

- BRAUND ed. 2004 S. M. BRAUND (ed., transl.), *Juvenal and Persius*, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2004.
- CLAUSEN ed. 1959 W. V. CLAUSEN (ed.), *A. Persi Flacci et D. Iuni Iuuenalis Saturae*, Oxonii, 1959.
- CLAUSEN–ZETZEL edd. 2004
W. V. CLAUSEN – J. E. G. ZETZEL (edd.), *Commentum Cornuti in Persium*, Monachii et Lipsiae, 2004.
- KAUER–LINDSAY edd. 2011
R. KAUER – W. M. LINDSAY (recc.), *P. Terenti Afri Comoediae*. OCT, Oxonii, 2011 [repr.].
- KISSEL 2007 W. KISSEL (ed.), *A. Persius Flaccus: Saturarum liber*, Berolini et Novi Eboraci, 2007.
- KUKULA ed. 1923 R. C. KUKULA, *Persius und Nero*, Festschrift der Karl-Franzens-Universität in Graz aus Anlaß der jährlicher Feier ihrer Vollständigkeit, Graz, 1923.
- LEO ed. 1910 *A. Persi Flacci et D. Iuni Iuuenalis, Sulpiciae Saturae*, ed. O. Iahn, Berolini, 1868., ed. 2. cur. F. Buecheler, Berolini 1886, (1893³), ed. 4. cur. F. LEO, Berolini, 1910.
- SCHOLZ–GOEHL edd. 2018
U. W. SCHOLZ – K. GOEHL (edd.), *Persius-Scholien. Die lateinische Persius-Kommentierung der Tradition C*, Wiesbaden, 2018.
- SCHOLZ–WIENER–SCHLEGELMILCH edd. 2009
U. W. SCHOLZ – C. WIENER – U. SCHLEGELMILCH (edd.), *Persius-Scholien. Die lateinische Persius-Kommentierung der Traditionen A, D und E*, Wiesbaden, 2009.

Felhasznált irodalom

- KIBEL 1990 W. KIBEL, *Aules Persius Flaccus: Satiren*, Heidelberg, 1990.
- ROBATHAN–CRANZ–KRISTELLER–BISCHOFF 1976
D. M. ROBATHAN – F. E. CRANZ – P. O. KRISTELLER – B. BISCHOFF, *A. Persius Flaccus*, in: F. E. Cranz – P. O. Kristeller (edd.), *Catalogus translationum et commentariorum: Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries*. Vol. 3, Washington, D.C., 1976, 201–312.
- TAKÁCS 2003 TAKÁCS L., *Irodalmi élet a Nero-kori Rómában*, Piliscsaba, 2003.
- TAKÁCS 2020 TAKÁCS L., *Értelmezés-rétegek és relatív kronológia a Commentum Cornuti Persius első szatírájához tartozó magyarázataiban*, in: Berta P. – Vizi László Tamás (szerk.), *A Magyarágkutató Intézet évkönyve 2019*, Budapest, 2020, 481–505.

Guarino Veronese's reading of Persius 1, 1–12.

The greater part of the scholarly works of Guarino Veronese, of one of the most influential and well-known teachers of Italian humanism, has not been published neither during his lifetime nor in the following centuries until today. This is also true for his commentary on Persius' Satires. It has been preserved us by nine – better or worse – manuscripts. This paper attempts to provide an insight into Guarino's intellectual workshop as in advance of the ongoing critical edition. The interpretation of Pers. 1, 1–12. in his commentary is significantly different from the numerous modern readings. The peculiar segmentation of the text supported by a supposed Terentian parallel places the dialogue of these lines in a proper context. Guarino's interpretation, forgotten for nearly 600 years, is, despite its obvious mistakes, without doubt worthy of our interest, bearing witness to his special insight and literary talent.

Keywords: Guarino Veronese, Commentary on Persius, Pers. 1, 1–12., Terentius, specific segmentation of the text